

PVH pro archeology

Cílem kurzu bude seznámit archeology, kteří se specializují na medievální problematiku se základy pomocných věd historických. Pro výběr nebude určující ani tak snaha o celkové zvládnutí látky, ale půjde spíš o výběrové sondy, které absolventům semináře umožní vyrovnat se specifiky odborné literatury těchto oborů a v konečném důsledku jim tak umožní s ní pracovat aktivním způsobem.

1. Cíle semináře; chronologie a metrologie.

- a) Co jsou to pomocné vědy historické a jaký mají význam? Seznámení s obsahem přednášky-semináře: cílem bude nejen seznámení s tradičními PVH, ale i s problematikou historického pramene vůbec. Různé definice v míře úměrné; vyjmenování jednotlivých PVH; cíle semináře a jeho struktura.

Základní literatura: **Hlaváček, I. – Kašpar, J. – Nový, R.:** *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 1984 (+ další vydání).

- b) Chronologie: problémy historické chronologie a základní nová literatura; konkrétní problémy: určování let v rámci větších period (indikce, sluneční kruh, etc.); počátky roku ve středověku a důsledky pro datování (vánoce; 1. 1.; velikonoce; 1. 9.; bononské a pisánské); určování dnů v měsíci (římský způsob; pořadí; podle svátků); svátky pohyblivé a stále.

Základní literatura: **Bláhová, M.:** *Historická chronologie*. Praha 2000.

- c) Metrologie: problémy historické metrologie a základní nová literatura; konkrétní problémy: nejstarší početní „systémy“ a jejich ošemetnost; pokusy o unifikaci a jejich vyvrcholení v dolnorakouském systému za MT; metrický systém a jeho převzetí v R-U.

Základní literatura: **Hoffmann, G.:** *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Sušice 1984.

- d) Praktická cvičení z chronologie.

2. Paleografie – úvod a praktická cvičení.

- a) Dějiny; terminologie; nejdůležitější příručky; vývoj písma od Říma po dnešek: *Lapis niger* a počátky kapitály – kapitála – starší římská kurzíva – mladší římská kurzíva – unciála; národní písma ve svých vývojových větvích – kontinentální (starší a mladší kuriála; lgb. písmo; merovejské písmo; vizigótské písmo) a ostrovní (irské a anglické); vznik a vývoj karolínského minuskuly; vznik a vývoj gotického písma; humanistická písma; písma novogotická.

Základní literatura: **Bischoff, B.:** *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Berlin 1986 (+ další vydání).

Húščava, A.: *Dějiny našeho písma*. Bratislava 1951.

Hledíková, Z.: *Paleografická čítanka I-II*. Praha 1982 (+ další vydání).

Kašpar, J.: *Úvod do novověké latinské paleografie I-II*. Praha 1987.

Spunar, P.: *Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy*. LF 79, 1956, s. 39-46.

- b) Cvičení z paleografie: Gotická písma (+ listina z 12. století)

3. Paleografie – pokračování; kodikologie, epigrafika, heraldika a sfragistika.

- a) Cvičení z paleografie: Novogotická písma.

b) Kodikologie; epigrafika; heraldika (vznik a vývoj erbů; blason a jeho zásady; typy štítu, figury, přílby, klenoty, etc.); sfragistika.

Základní literatura: **Hlaváček, I.:** *Úvod do latinské kodikologie*. Praha 1978 (+ další vydání).

Krejčík, T.: *Pečet v kultuře středověku*. Ostrava 1998.

Krejčík, T.-Krejčíková, J.: *Úvod do heraldiky, genealogie a sfragistiky*. Praha 1987.

Nový, R.: *Symboly české státnosti v 10.-12. století*. FHB 12, 1988, s. 47-63.

4. Středověká diplomatika: základní pojmy (listina a její části; noticie a charta; vydavatel a příjemce; metody a badatelé; základní příručky); vývoj papežské listiny; vývoj císařské listiny; vývoj „soukromé“ listiny.

Základní literatura: **Bresslau, H.:** *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*. 2. vyd. Leipzig 1912-1931.

Fichtenau, H.: *Das Herrschertum des Frühmittelalters in den Datierung von Urkunden*. *Mediaevalia Bohemica* 1, 1969, s. 5-20.

Goez, W.: „*Mathilda Dei gratia si quid est.*“ Die Urkundenunterfertigung der Burgherrin von Canossa. DA 47, 1991, s. 379-394.

Graus, F.: *Rex-dux Moraviae*. In: *Jindřich Šebánek šedesátiletý* (= SPFFBU C 7, 1960), s. 181-190.

Johannek, P.: *Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und frühen Siegelurkunde*. In: *Recht und Schrift im Mittelalter*. Hrsg. P. Classen. Sigmaringen 1977 (= Vorträge und Forschungen 23), s. 131-162.

Merta, B.: *Politische Theorie in den Königsurkunden Pippins I*. MIÖG 100, 1992, s. 117-131.

Müller-Mertens, E.: *Die Reichsstruktur im Spiegel der Herrschaftspraxis Ottos des Grossen*. Berlin 1980.

Wolfram, H.: *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des achten Jahrhunderts*. Wien – Köln – Graz 1967 (= MIÖG Erg. B. 21).

5. „Česká“ středověká diplomatika 9.-12. století: Listiny pro Břevnov; listiny Vratislavovy; Vratislavův listář; listiny Jindřicha Zdíka; Vladislavovy listiny; problém tzv. aktů.

Kde je najdeme: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805- 1198)*. Ed. G. Friedrich. Pragae 1904-1907.

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. (805 - 1235). Ed. R. Marsina. Bratislava 1971.

Diplomata Friderici I. MGH DD 10. 1-5. Edd. H. Appelt u. Kol. Weimar 1975-1990.

Diplomata Heinrici IV. MGH DD 6. 1-3. Edd. D. von Gladiß – A. Gawlik. Weimar 1952-1978.

Pražák, J.: *Nejstarší listina pražského kostela*. SAP 10, 1960, s. 215-230.

Základní literatura: **Bistřícký, J.:** *Poznámka k tzv. zakládací listině třebečského kláštera*. VVM 54, 2002, s. 310-315.

Bistřícký, J.: *Zakládací listiny kláštera Hradisko u Olomouce a počátky české panovnické listiny*. VVM 45, 1993, s. 131-137.

Fiala, Z.: *Die Urkunde Kaiser Friedrichs I. für den böhmischen Fürsten Vladislav II. vom 18. I. 1158 und das „Privilegium minus“ für Österreich*. MÖG 78, 1970, s. 167-192.

Fiala, Z.: *K otázce funkce našich listin do konce 12. století*. SPFFBU C 7, 1960, s. 5-29.

Fiala, Z.: *K počátkům listiny v Čechách*. SH 1, 1953, s. 27-45.

Hrubý, V.: *Tři studie k české diplomatice*. Ed. J. Šebánek. Brno 1936.

Krzemieńska, B. – Třeščík, D.: *O dokumente praskim z roku 1086*. *Studia Źrodloznawcze - Commentationes* 5, 1960, s. 79-88.

Laehr, G.: *Das Schreiben Stephans V. an Sventopulk von Mähren*. NA 47, 1928, s. 159-173.

Lalik, T.: *Włosć kanoników staroboleslawskich w pierwszej połowie XI wieku. Ze studiów nad organizacją domeny książęcej*. KwHKM 19, 1971, s. 399-429.

Marečková, D.: *Rostislavovo poselství v Životech Konstantinově a Metodějově a ve světle středověkých listů a listin*. LF 91, 1968, s. 402-414.

Marsina, R.: *Metod a Vel'ká Morava*. K 1100. výročí smrti Metoda (6. 4. 885). *Slovenská archivistika* 2/20, 1985, s. 11-33.

Marsina, R.: *Štúdie k Slovenskému diplomatáru I.* HŠ 16, 1971, s. 5-108.
Marsina, R.: *Velkomoravské deperditá.* Slovenská archivistika 6, 1971, s. 18-43.
Pražák, J.: *Nejstarší listina pražského kostela.* SAP 10, 1960, s. 215-230.
Psíková, J.: *Příspěvky k diplomatice vyšehradských listin 12. století.* Archivum Trebonense 2, 1973, s. 1-44.
Turek, R.: *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV 390) a její teritoria.* Slavia Antiqua 22, 1975, s. 69-118.

6. Česká středověká diplomatika 13. a 14. století: listiny nekrálovských vydavatelů; vztah k listině; schematizace stylu; formulářové sbírky; úřední knihy měst (nejstarší městské knihy různého druhu), církve (*libri erectionum*; *libri confirmationum*) i zemského a dvorského soudu (zemské desky; knihy půhonné; dvorské desky).

Kde je nalézneme: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (= CDB) II. (1198-1230). Ed. **G. Friedrich.** Pragae 1912.

CDB III. 1-4. (1230-1240). Edd. **G. Friedrich – J. Bistřícký – Z. Kristen.** Pragae – Olomucii 1942-2002.

CDB IV. 1-2. (1240-1253). Edd. **S. Dušková – J. Šebánek.** Pragae 1962-1965.

CDB V. 1-4. (1253-1278). Edd. **S. Dušková – J. Šebánek – V. Vašků.** Pragae 1974-1993.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (= RBM) II.-IV. (1253-1346). Ed. **J. Emler.** Pragae 1882-1892.

RBM V. 1-3. (1346-1352). Edd. **B. Rynešová – J. Spěváček – J. Zachová.** Pragae 1957-2000.

RBM VI. 1-4. (1355-1358) Edd. **B. Mendl – E. Mendlová.** Pragae 1928-1979.

RBM VII. 1-5. (1358-1363). Edd. **M. Linhartová – B. Mendl – V. Vojtíšek.** Pragae 1954-1963.

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Wnceslai IV. (= RBMV) (1378-1419). Edd. **V. Jenšovská – B. Kopičková – V. Vavřínek.** Pragae 1967-. Vydány fondy Zemského archivu v Opavě (Opava), jihočeského archivu v Třeboni, vyšehradské kapituly a část fondů pražské metropolitní kapituly.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (= CDM) 4-15 (1293-1411). Edd. **Boček – V. Brandl – B. Bretholz – P. Chlumecky – J. Chytil.** Brunnae 1845-1903.

Libri erectionum archidieoecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. (1397-1405) 2-6. Edd. **C. Borový – A. Podlaha.** Pragae 1875-1927.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidieoecisim 1-10 (1354-1436). Edd. **J. Emler – F. A. Tingl.** Pragae 1865-1899.

Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Ed. **J. Emler.** Pragae 1881.

Pozůstatky desk zemských království českého 1. Ed. **J. Emler.** Pragae 1870.

Archiv Český. Ed. **F. Palacký** ad. Praha 1840-2000. Tam i dvorské desky, jihlavské popravčí zápisy, listáře různých rodů, sněmovní zasedání, etc.

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia/Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas illustrantia (-1434). Edd. **J. Eršil – Z. Hledíková – L. Klicman – K. Krofta – J. B. Novák – K. Stloukal.** Pragae 1903-2003.

Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové 1-7 (-1503). Edd. **V. Brandl – B. Bretholz.** Brunnae 1872-1911.

Moravské zemské desky 1-3. (1348-1641). Brunn 1856-1957.

Základní literatura: *Česká diplomatika do roku 1848.* Red. **J. Šebánek** a kol. Praha 1971 (+ další vydání).

7. Cvičení z diplomatiky aneb co lze získat z listin(y) (datace, itinerář, význam svědečné řady, právní obsah, etc.)
8. Nauka o pramenu aneb co s narativními prameny. Historie, kroniky, letopisy, legendy. Základní přehled českých středověkých narativních pramenů a jejich edic. Základní pravidla pro práci s historickým pramenem.

Kde je najdeme: *Žitije Kirila*. Rec. **R. Večerka**. Magnae Moraviae Fontes Historici (= MMFH) 2. Brno 1967, s.

Žitije Mefodija. Rec. **R. Večerka**. MMFH 2. Brno 1967, s.

Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile. Red. J. Vajs. Praha 1929 – zde stále nejlepší edice 3 redakcí *První stsl. legendy o sv. Václavu, Druhé stsl. legendy o sv. Václavu, Prologu o sv. Ludmile*, ad.

Fuit in provincia Boemorum. Ed. **V Chaloupecký**. In: **Chaloupecký, V.:** *Prameny 10. století Legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile*. Praha 1939 (= *Svatováclavský sborník II. Svatováclavská tradice 2*), s. 459-481.

Crescente fide v české redakci. Ed. **J. Ludvíkovský**. In: *Nově zjištěný rukopis Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána*. LF 81, 1958, s. 58-63.

Legenda Christiani. Vita et passio sancti Wenceslai et Ludmilae avae eius. Ed. **J. Ludvíkovský**. Praha 1978.

Sancti Adalberti episcopi Pragensis et martyris Vita prior. Ed. **H. Karwašínska**. Monumenta Poloniae Historica Nova Series (= MPH NS) IV. 1. Warsyawa 1962.

Sancti Adalberti episcopi Pragensis et martyris Vita altera auctore Brunone. Ed. **H. Karwašínska**. MPH NS IV. 2. Warszawa 1969.

Chaloupecký, V. – Ryba, B.: *Středověké legendy prokopské*. Praha 1953.

Ostatní středověké legendy o českých světcích (*Gumpold, Quatuor immensi iacet*, etc.) ve Fontes rerum Bohemicarum (= FRB) 1. Ed. **J. Emler**. Praeae 1871-1873.

Cosmae Pragensi Chronica Boemorum. Ed. **B. Bretholz**. Monumenta Germaniae Historica Nova Series (= MGH NS) 2. Berlin 1923.

Chronica domus Sarensis maior et minor. Edd. **J. Ludvíkovský – M. Zemek**. Brno 2003.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1-3. Ed. **J. Daňhelka** a kol. Praha 1988-1995.

Chronicon Francisci Pragensis. Ed. **J. Zachová**. FRB NS 1. Praha 1998.

Granum catalogi praesulum Moraviae. Ed. **J. Loserth**. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 78, 1892, s.

Zbytek domácích narativních pramenů k českým dějinám otištěn v FRB, aj.

Nekrologia: bibliografické údaje lze nalézt hlavně v článku **J. Žemličky** „*Dvacet páni české země*“, uvedeném v seznamu literatury.

Zahraniční prameny jsou otištěny ve sbírkách Monumenta Germaniae Historica, Monumenta Poloniae Historica, Scriptorum rerum Hungaricarum, Diplomata Hungariae antiquissima, aj.

Základní literatura: **Fried, J.:** *Die Kunst der Aktualisierung in der oralen Gesellschaft*. Die Königserhebung Heinrichs I. als Exempel. Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 42, 1993, s. 495-503.

Fried, J.: *Otto III. und Boleslaw Chrobry*. Das Widmungsbild des Aachener Evangelistars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum. Stuttgart 1989.

Graus, F.: *Necrologium Bohemicum – martyriologium pragense a stopy nekosmovského pojetí dějin*. ČsČH 15, 1967, s. 789-810.

Graus, F.: *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger*. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit. Praha 1965.

Havlik, L.: *Slované v anglosaské chorografii Alfréda Velikého*. Vznik a počátky Slovanů 5, 1964, s. 55-85.

Hellmann, S.: *Studien zum mittelalterlichen Geschichtsschreibung I*. Gregor von Tours. In: **Hellmann, S.:** *Ausgewählte Abhandlungen zur Historiographie und Geistgeschichte*. Weimar 1961, s. .

Hoffmann, H.: *Anmerkungen zu den Libri Memoriales*. DA 53, 1997, s. 415-459.

Hosák, L.: *Kritické poznámky k středověké moravské analistice*. Sborník VŠP v Olomouci. Historie II, 1955, s. 77-87.

- Chaloupecký, V. – Ryba, B.:** *Středověké legendy prokopské. Jejich historický rozbor a texty.* Praha 1953.
- Jakobson, R.:** *Menší prameny k rané historii slovanské církve.* In: **Týž:** *Cyrilometodějské studie.* Red. **B. Havránek.** Praha 1970 (1995), s. 25-54.
- Jelínek, K.:** *K datování prokopské legendy.* Slavia 36, 1967, s. 429-430, kde přehled literatury o celé diskusi na stránkách Slaviae.
- Konzal, V.:** *I. staroslověnská legenda a její „Sitz im Leben.“* SMP 1, 1988 (1990), s. 113-127.
- Kopal, P.:** *Kosmovi ďáblové. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů.* MHB 8, 2001, s. 7-41.
- Körntgen, L.:** *Königsherrschaft und Gottes Gnade. Zu Kontext und Funktion sakraler Vorstellungen in Historiographie und Bildungszeugnissen der ottonisch-frühsalischer Zeit.* Berlin 2001 (= Vorstellungswelt des Mittelalters 2).
- Králík, O.:** *K historii textu I. staroslověnské legendy václavské.* Slavia 29, 1960, s. 434-452.
- Ludvíkovský, J.:** *Civitas Pragensis a metropolis Pragensis v Kristiánově legendě.* SPFFBU E 16, 1972, s. 7-16.
- Ludvíkovský, J.:** *Crescente fide, Gumpold a Kristián. Příspěvek k datování Legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky.* SPFFBU D 1, 1955, s. 48-66.
- Ludvíkovský, J.:** *Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána.* LF 81, 1958, s. 56-68.
- Ludvíkovský, J. (rec.):** *O Kristiána I. Závěš Kalandra: České pohanství.* Praha 1947. Naše věda 26, 1948-1949, s. 209-239.
- Ludvíkovský, J. (rec.):** *O Kristiána II. Rudolf Urbánek: Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor 1-2.* Praha 1947-1948. Naše věda 27, 1950, s. 158-173, 197-216.
- Ludvíkovský, J.:** *Rytmičké klauzule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování.* LF 75, 1951, s. 169-190.
- Ludvíkovský, J.:** *Souboj sv. Václava s vévodou kouřimským v podání václavských legend. Studie o rukopisech 12, 1973 (1975), s. 89-100.*
- Mikušek, E.:** *Ideové pojetí vztahu českého státu k říši německé v dílech 10. a 11. století.* SH 26, 1979, s. 5-59.
- Müller-Mertens, E.:** *Regnum Teutonicum. Aufkommen und Verbreitung der deutschen Reichs- und Königsauffassung im früheren Mittelalter.* Berlin 1970.
- Schmale, F.-J.:** *Die österreichische Annalistik im 12. Jahrhundert.* DA 31, 1975, s. 144-203.
- Schieffer, R.:** *Zwei karolingische Texte über das Königtum.* DA 46, 1990, s. 1-17.
- Sláma, J.:** *Plzeň-Doubrovka. K problému věrohodnosti svatovojtěšské tradice.* In: *Svatovojtěšská tradice v dějinách našeho národa a církve a její význam dnes.* Sborník ze symposia k tisícímu výročí smrti biskupa Vojtěcha Slavíkovce. Red. **Z. Souček.** Praha 1997, s. 25-29.
- Sláma, J.:** *Svatojirské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách.* AR 29, 1977, s. 269-280.
- Třeštík, D.:** *K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice.* In: <http://www.sendme.cz/trestik/zalozenibiskupstvi.htm>.
- Třeštík, D.:** *Kniže Václav nebo svatý Václav?* ČsČH 36, 1988, s. 238-247.
- Třeštík, D.:** *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení.* Praha 1968.
- Třeštík, D.:** *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935).* Praha 1997.
- Třeštík, D.:** *Radim, Kristián, vojtěšské legendy a textologie.* ČsČH 15, 1967, s. 691-704.
- Vavřínek, V.:** *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje.* Praha 1963 (Rozpravy ČSAV: řada společenskovední 73, seš. 7).
- Večerka, R.:** *Bohemismy v První staroslověnské legendě Václavské.* Slavia 30, 1961, s. 417-422.
- Večerka, R.:** *Jazykovědný příspěvek k problematice staroslověnského písemnictví v Čechách X. a XI. století.* Slavia 36, 1967, s. 421-428.
- Wiesheu, A.:** *Bischof und Gefängnis. Zur Interpretation der Kerkerbefreiungswunder in der merowingischen Hagiographie.* HJb 121, 2001, s. 1-23.
- Žemlička, J.:** *Dvacet „pánů“ české země.* ČMM 117, 1998, s. 293-309.

9. Cvičení z nauky o pramenech: rozbor vybraných ukázek z některých legend a kronik raného a vrcholného středověku.